

ráfiája 1970 óta jelenik meg éves kötetek formájában a hágai Királyi Könyvtár és az IFLA közös gondozásában. A bibliográfia igényességét nemcsak az említett intézmények, hanem a titkár személye is garantálta: titkára a kezdetektől egészen az 1990-es évekig H. D. L. Vervliet, a neves holland könyv- és nyomdatörténész volt.

Az adatszolgáltatást mindenhol a nemzeti könyvtárak végzik, ezekhez mi az elsők között csatlakoztunk még 1970-ben Azóta is az OSzK Régi Magyarországi Nyomtatványok Szerkesztősége gyűjti és szolgáltatja a hágai központnak a címleírásokat: az előző naptári év folyamán Magyarországon megjelent könyv- könyvtártörténeti tanulmányokat (Ennek alapján készül a *Magyar Könyvszemlében* évente, a 4. számban közzétett szakbibliográfia). A nemzetközi bibliográfia gyűjtőkörébe tartozik a nyomdatörténet, tipográfia, sajtótörténet, kötetstörténet, könyvkereskedelem története, könyvtártörténet, bibliofília, illusztráció-történet. A leírásokat szakozva, értelem szerint rövid, angol nyelvű magyarázattal, és az idegen nyelvű rezümék feltüntetésével kell megküldeni. Az első 17 évfolyamnak 1989-ben jelent meg kumulatív indexe, az addig megjelent éves kötetek teljes személy- és helynév anyagával.

A könyvtörténet kutatójának munkáját most az ABHB adatbázis könnyíti meg, amely az 1989–1998 közötti kötetek rekordjait tartalmazza. Az utóbbi tíz évben ugyanis digitális módon kellett az adatokat szolgáltatni. Az adatbázisban helynévre, személyre, (szerzőre vagy történeti személyre), témára és címre egyaránt kereshetünk, és együtt találjuk mindazt, amit arról a tárgyról Európa-szerte tudományos szintű közleményekben írtak: folyóiratban, évkönyvben, gyűjtőkötetben, vagy monográfia formájában (egyelőre csak az 1989–1998 időkorben).

Különösen fontos, hogy a környező országok könyvtörténeti témájú tanulmányairól is értesüljünk, számos hungarika-vonatkozásuk miatt. Ezért sajnálatos, hogy míg Románia, Ausztria, Csehország és déli szomszédaink többsége is, ha nem is rögtön az indulástól, de később csatlakozott ehhez a nemzetközi bibliográfiához (és most már adatbázishoz), addig Szlovákia nem. Ez a magyarországi kutatóknak nagyon hiányzik, de reméljük nemsokára az ő adataikat is megtaláljuk a soron következő kötetekben és majd az adatbázisban is. Ez utóbbiba fokozatosan a korábbi évek anyagát is betáplálják, egészen a kezdetektől (1970-től fogva), bár ezeket annak idején még cédlulaformában küldték meg az egyes országok.

Mintegy Magyarországon kevés könyvtár győzte anyagilag az éves kötetek megvásárlását, (Budapesten teljes sorozata valószínűleg csak az OSzK-nak van), így az adatbázisnak sok könyvtárban fogják hasznát venni. Az adatbázis, amelynek neve „Book History Online”, szabadon hozzáférhető: www.kb.nl/kb/bho/index2.html

V. ECSEDY JUDIT

Kiállítás az ELTE Egyetemi Könyvtár dualizmus kori élelappjaiból. Az ELTE Egyetemi Könyvtár irodalom-, társadalom- és sajtótörténeti kiállítása 2002. március 28. és 2002. április 25. között volt látogatható. Az anyagot Fabó Edit válogatta, s a tárlatot Buzinkay Géza előadása nyitotta meg.

A kiállítás elsősorban az 1867–1918-as korszakot átölelő jelentősebb élelappok – az ELTE Egyetemi Könyvtár folyóirat-gyűjteményének fellelhető – évfolyamaiból ad szemléltetést. Így az *Ústökös* 1867–1871, 1873–1878, 1880–1888, 1890–1906, a *Bolond Miska* 1867–1875, a *Bolond Istók* 1878–1919, a *Kakas Márton* 1894–1914, az *Urambátyám* 1887, a *Lúdas Matyi* 1870–1872, és a *Borsszem Jankó* 1869–1905 közötti rendelkezésre álló évfolyamköteteteiből történt a tallózás. A válogatás főbb szempontja volt, hogy az ismert élelappfigurák, illetve a korra jellemző hétköz-

napi események kerüljenek bemutatásra, úgy, hogy általuk érzékelhető legyen a polgárosodás, a kultúra változásának folyamata. A kiállítótér két termében négy nagyobb és kilenc kisebb tárlóban kaptak helyet a bemutatott darabok. A rendkívül gazdag állomány rostán fennmaradt 88 tételének elrendezésénél további vezérelv volt a lapok időrendiségében a figurák és az oldalak tematikus illeszkedése – és ez csak a kiállítandó anyag felállításának utolsó fázisában volt eldönthető.

Buzinkay Géza előadása elején beszélt az élcslapirodalom- és műfaj európai történetéről, megjelenéséről, amelynek különösen kedvezett a gyorsan urbanizálódásnak induló, különböző kultúrörökségű, letelepülő és bevándorló lakosok életközösségét alkotó város. 1832-ben jelent meg a párizsi *Charivari*, amely később az európai élcslapok példaképévé vált.

Az első vitrin a magyarországi kezdeteket kívánja bemutatni, itt természetesen nem tartható az 1867-es időhatár, jelen van az 1856-os *Vasárnapi Újság* és az 1858-as *Nagy Tükör*. A 19. század első harmadának magyar irodalmában és sajtójában az adomázó világ már számos állandósult szereplőt teremtett. Az anekdotagyűjtés és -szerzés egyik vezéregyénisége Jókai Mór (1825–1904) volt. Nézete szerint árulkodóak a népi adomák, mert: „Semmi népleírás oly jól nem rajzolja a nép életét, jellemét, uralkodó eszméit, mint – ahogy az képes önmagát rajzolni – adomáiban.”

Jókai 1856-ban publikálta először „Kakas Márton leveleit” a kor legszínvonalasabb lapjában, a *Vasárnapi Újság*ban, majd az általa szerkesztett *Nagy Tükör*ben. A Kakas Márton sikerén felbuzdulva 1858-ban indította el az *Üstököst*, amely régen dédelgetett tervének, egy illusztrált élcslapnak első igazi beteljesülését jelentette. Kezdetben Kakas Márton inkább volt az író szócsöve, mintsem önálló figura. Élcslapfigurának született viszont Tallérossy Zebulon, a kormánypárti kisnemes, aki hol palóc tájszólásban, hol tótos akcentussal beszélt. Alakjában magatartásformát gúnyolt Jókai. Tallérossy levelezőpartnere Mindenváró Ádám viszont a *Köszívű ember fia*iban kapta meg teljes figuráját. Őket követték a további Jókai-alakok.

Kiemelkedő követője az élcslapirodalomban Ágai Adolf (1836–1918) volt. Ő szerkesztette a *Bolond Miskát* (1860–1875) és hívta életre a dualizmus korának meghatározó élcslapját, a *Borsszem Jankót* (1868–1936). A *Borsszem Jankó* politizálásának eszmei alapja, távlata, látóköre volt. A politikát csak, mint a művelődés és a társadalmi haladás jelzőjét tartotta fontosnak. Deák-párti lapként valójában a társadalmi élet jellemzőit használta fel tematikájában. A zsidó emancipáció kimondása (1867) után annak társadalmi elismertetéséért küzdött. Kritizálva nevelte a nemzetiségeket, megkövetelte a magyar nemzetiség és kultúra vállalását és elítélt minden vadhajtást. Egy demokratikus, polgári világ értékhatárait jelölte ki.

Az élcslap a korra jellemző társadalmi típusokat állandó figurákban személyesítette meg: Spitzig Itzig alakjában az emancipációért küzdő, magyar érzelmű, de még német nyelvű terézvárosi kispolgár rajzolódott meg, akinek sógora Seiffensteiner Salamon szintén önálló figura lett. A „dúskeblű honleány”, a kékharisnyás költőnő a Lengenádfalvay Kotlik Zirzabella nevet kapta. Érdekességként sorolhatóak még Tojás Dániel gazdatiszt, Weöreshegyi Dávid a gazdag nagypolgárból lett földbirtokos, Estyán és Sanyi a korhely, duhajkodó kisnemesek, és nem utolsósóként – e két alak ötvözete – Mokány Berczi. A lap legsikeresebb alakja 1873-ban lépett elő mint magát szabadelvűnek valló, de velejéig maradi, harsány és ápolatlan vidéki kisnemes. Ő volt a nagy kártyás, a nagy ivó, az éjjeli zenék hőse, siratta az elveszett „magyar virtust”, s nekibúsult, mert „pusztulunk, veszünk”. Amikor egy-egy zsidó menyecske visszautasította durva közeledését bizony még a „jordánt” is szidta. Politikailag a balközép hívek karikatúrája. A *Borsszem Jankó* hangja, élcslapi ábrázolásmódja páratlan volt a maga idejében, mivel magukat az eseményeket mutatta be görbe tükörben.

Az élcslapfigurák az 1880-as években éltek virágkorukat. Az egyes rovatok fejlécében, vagy amellet afféle szignóként, emblémaként jelentek meg. Az előadás végén Buzinkay Géza felolvasta a *Mátyás Diák* 1889. augusztusi pályázati kiírását:

„...kíván a 'Mátyás Diák' keretébe illő élclapi alakot, a társadalmi vagy politikai életből merítve. Szükséges, hogy létező társadalmi vagy politikai kinövés, félszegséget tüntessen föl, és azt saját gondolatainak, terveinek vagy élményeinek elmondásával tegye oly módon, hogy a kinövés, félszegség erőteljesen kidomborodjék s az alak mulattató legyen.

A pályamű versben és prózában egyaránt írható, de kívánatos, hogy irányja sajátos, s a rendes irodalmi nyelvtől elütő legyen. Terjedelme 80 nyomtatott sornál több nem lehet.

A pályadíjnyertes alak rajzát a szerkesztőség a lap saját rajzolója által készített ugyan el, de ez nem zárja ki, hogy a pályaműhöz a pályázó alak rajza is csatoltassék.”

Buzinkay Géza elmondta, hogy a sajtótörténet ezen területének kutatásában a legnagyobb nehézséget a karikírozott események, utalások visszafejtése, felkutatása okozza. A vicclapokban olyan történések, vagy pletykaszintű elemek voltak terítéken, amelyekről jobb körökben nem illett beszélni, s általában két-három héttel a kérdéses esemény után láttak napvilágot. Tehát az utalások utalásaira írott források szórványossága miatt alig lehet fényt deríteni.

A figurák grafikus megjelenítője kezdetben Karel Klič (1841–1926), majd Jankó János (1833–1896) a század közepének legjelentősebb karikaturistája. A figurák belső, lelki tartalma keze alatt nyerték el külső formájukat, jegyeiket. A magyar karikatúraművészet nemzeti jellegének megalkotója és irányának meghatározója. A 19. század végén újabb grafikusok tűntek fel: Homicskó Atanáz (1864–1916), Fényes Adolf (1867–1945), Faragó József (1866–1906) Linek Lajos (1859–1941).

A fiktív alakok mintái, szülőhelye azok a kávéházi törzsasztalok voltak, amelyek köré a szerkesztőségek telepedtek. A kávéházak a sóvárgott rendi és a követendő polgári értékek ülepítő helyei és olvasztótégelyei voltak. A kor társadalmi életében zavartalan közlekedést biztosítottak a két világ tagjai között. Folytonos értékalkuk során készültek az újra: a demokráciára, a liberalizmusra.

A magyar polgárosodás nem csupán külsőségekben, viseletben, hanem gondolkodásban, magatartásban, szokásfelvételben követhető nyomon az újságok hasábjain. A folyamatot kíséri a technikai fejlődés, a modernizáció.

A kiállítás korántsem tud teljes képet nyújtani a dualizmus korában végbement változásról, inkább érzékeltetni igyekszik ezt a sajátos, színes világot – egy nagyvárosi folklórt.

FABÓ EDIT